

ATRAKCYJNOŚĆ TURYSTYCZNA POGRANICZA POLSKO- SŁOWACKIEGO

Analiza danych zastanych

OPRACOWANIE SPORZĄDZONE NA
POTRZEBY PROJEKTU:

Statystyka na rzecz rozwoju

potencjału turystycznego

i kulturowo-przyrodniczego Karpat

WYKONANO W:
Pracownia Badań Soma

Spis treści

1. Wprowadzenie. Przedmiot analiz	2
1.1. Cel analiz	2
Cel i przydatność analiz	2
Zakres podmiotowy analiz.....	3
Zakres przedmiotowy analiz.....	3
1.2. Opis metody analizy	3
1.3. Przegląd publikacji	4
2. Atrakcyjność i środowisko pogranicza polsko-słowackiego	5
3. Infrastruktura i usługi turystyczne	10
4. Dostępność komunikacyjna regionu	17
5. Wizerunek regionu	18
6. Zarządzanie turystyką.....	21
6.1. Działania na rzecz turystyki w regionie	21
6.2. Rola turystyki dla rozwoju regionu z perspektywy dokumentów strategicznych	24
Aneks. Podstawowe dane statystyczne dotyczące pogranicza polsko-słowackiego	26
Spis tabel i wykresów	35
Spis źródeł	38

1. Wprowadzenie. Przedmiot analiz

Urząd Statystyczny w Rzeszowie wraz z Urzędem Statystycznym w Preszowie realizuje mikroprojekt pt. „Statystyka na rzecz rozwoju potencjału turystycznego i kulturowo-przyrodniczego Karpat” współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego Program Interreg V-A Polska-Słowacja 2014-2020. Jednym z elementów projektu jest analiza zgromadzonych już danych, którego wyniki zaprezentowano w niniejszym raporcie.

1.1. Cel analiz

Cel i przydatność analiz

Celem analiz była próba oceny potencjału turystycznego odwiedzanych miejscowości na pograniczu polsko-słowackim. Na podstawie zebranych danych wyników zostaną opracowane i wykazane mocne, jak i słabe strony regionu. Zostanie również przeprowadzona analiza, która przyczyni do poprawy jakości obsługi turystów odwiedzających pogranicze polsko-słowackie.

Przedmiot analizy jest ważny dla samego regionu. Z „Badania potencjałów...” wynika, że turystyka może stać się istotną branżą rozwojową, o ile zaistnieją określone zmiany, które dotyczyć muszą zwłaszcza inwestycji drogowych, inwestycji w infrastrukturę turystyczną i okołoturystyczną oraz właściwą promocję turystyczną regionu (Badanie potencjałów..., s. 85).

Zakres podmiotowy analiz

Analizy prowadzono w odniesieniu do obszaru pogranicza polsko-słowackiego: po stronie polskiej w powiecie krośnieńskim, bieszczadzkim, leskim, nowosądeckim, tatrzańskim oraz w m. Rzeszów, a po stronie słowackiej: w kraju preszowskim i kraju żylińskim.

Rysunek 1. Mapa obszaru objętego badaniem

Źródło: <https://pl.plsk.eu/o-programie>

Zakres przedmiotowy analiz

Przedmiotem analizy był opis:

- cech środowiska przyrodniczego,
- infrastruktury i usług turystycznych,
- dostępności komunikacyjnej regionu,
- wizerunku i promocji regionu,
- ruchu turystycznego w regionie.

Uzupełnieniem tych analiz jest namysł nad tym

1.2. Opis metody analizy

Analizy opierały się na dostępnych danych. Były to w szczególności:

- dane statystyczne Głównego Urzędu Statystycznego, Eurostat, Słowackiego Urzędu Statystycznego i ich opracowania,
- opracowania naukowe dot. pogranicza polsko-słowackiego z ostatnich 10 lat,
- diagnozy zawarte w dokumentach strategicznych,

- dane urzędowe (jak np. raport NIK z kontroli dot. wsparcia ruchu turystycznego z funduszy Unii Europejskiej),
- publikacje popularno-naukowe, materiały promocyjne dot. regionu i tych działań gospodarczych, które odnoszą się do turystyki.

1.3. Przegląd publikacji

Pogranicze polsko-słowackie i turystyka na tym obszarze były przedmiotem licznych publikacji, o bardzo zróżnicowanym charakterze:

- Publikacje wyników badań społecznych i ekonomicznych:
 - o charakterze problemowym, np. dotyczące dostępności transportowej, regionu, potencjału rozwojowego turystyki, turystyki jako czynnika rozwoju regionalnego, roli klastrów w rozwoju regionalnym,
 - o charakterze przeglądowym, np. dotyczące ruchu turystycznego w wybranych gminach regionu,
 - ekspertyzy i opracowania na potrzeby monitoringu i ewaluacji realizacji założeń strategicznego rozwoju regionu lub na potrzeby urzędów i agend rządowych lub na potrzeby samorządu,
- opracowania prezentujące wybrane miejsca w regionie lub cały region (jak Unijny Atlas Polsko-Słowackiego Pogranicza),
- opracowanie dotyczące szlaków turystycznych, produktów regionalnych – zarówno obiektów kulturowych, artefaktów kulturowych (stroje ludowe, budynki drewniane, figury przydrożne), symboli regionu (w tym produktów regionalnych), specyfice i walorach przyrodniczych,
- poradniki dla osób odwiedzających region: od turystycznych, po poradniki astronomiczne, kulinarne, itp.

Część z tych publikacji ma charakter naukowy, popularno-naukowy, a znacząca część ma charakter dokumentacyjny projektów, z których liczne były finansowane w ramach programu współpracy transgranicznej Interreg Polska-Słowacja (lata 2007-2013 i 2014-2020), a wcześniej w ramach ZPORR.

2. Atrakcyjność i środowisko pogranicza polsko-słowackiego

Obszar regionu charakteryzuje się dużą atrakcyjnością turystyczną i znaczącymi walorami przyrodniczymi. Wpływa ją na to m.in.:

- zróżnicowana budowa geologiczna młodych gór fałdowych (Tatry, Pieniny, Beskidy);
- różnorodna rzeźba (poczynając od gór wysokich typu alpejskiego, przez góry średnie, kończąc na górach niskich i pogórzu);
- wyraźnie wykształcone piętra klimatyczno-roślinne: od najniżej leżącego piętra pogórzy, przez leśne (regiel dolny i górny), subalpejskie (kosodrzewiny), alpejskie (halne) po najwyżej leżące piętro turni;
- wyjątkowe łąki górskie w Beskidach Wschodnich, zwane połoninami;
- duży udział lasów (stosunkowo mało przekształconych przez człowieka), zwłaszcza w części wschodniej;
- przełomy rzeczne (m.in. Dunajca, Popradu);
- czyste wody;
- utrudniony dostęp do wielu obszarów wynikający głównie z ukształtowania powierzchni, który pozytywnie wpłynął na stosunkowo niewielkie przekształcenie obszarów górskich przez człowieka;
- znaczna odległość od wielkich miast, obszarów przemysłowych itp. (zwłaszcza w części wschodniej);
- stosunkowo wcześnie podejmowane próby ochrony środowiska przyrodniczego i możliwość ochrony obszarów po obydwu stronach granicy. (Pogranicze polsko-słowackie, s. 18)

Ważnymi cechami charakteryzującymi obszar jest także bioróżnorodność, nie tylko jest to bogactwo florystyczne i faunistyczne, ale region cechuje największa (zarówno w Polsce i Słowacji) liczba endemicznych gatunków roślin, zwierząt, a także zespołów roślinnych. Stwierdzono występowanie tu m.in. 50 gatunków ujętych w Polskiej Czerwonej Księdze Roślin, w tym 14 gatunków mających jedyne naturalne stanowiska na Podkarpaciu. Występuje tutaj również wiele unikatowych gatunków zwierząt: około 60 gatunków kręgowców i ponad 50 bezkręgowców wpisanych do Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt (Program aktywizacji, s. 36).

Większość cennych zbiorowisk i stanowisk roślin chronionych znajduje się na terenach parków i rezerwatów przyrody.

Na obszarze Polski bezpośrednio sąsiadującym ze Słowacją znajduje się pięć parków narodowych: Babiogórski, Tatrzański, Pieniński, Magurski oraz Bieszczadzki. W większej odległości od granicy znajduje się Gorczański Park Narodowy. Po stronie słowackiej na

obszarze pogranicza z Polską znajdują się trzy parki narodowe: Tatrzański (Tatranský národný park – TANAP), Pieniński (Pieninský národný park – PIENAP) i Połoniny (Národný park Poloniny). W większej odległości od granicy znajdują się cztery parki narodowe: Mała Fatra (Národný park Malá Fatra), Wielka Fatra (Národný park Velká Fatra), Niżne Tatry (Národný park Nízke Tatry) i Słowacki Raj (Národný park Slovenský raj).

W sąsiedztwie granicy polsko-słowackiej znajdują się parki krajobrazowe: Beskidu Śląskiego, Żywiecki, Popradzki, Jaślicki oraz Ciśniańsko-Wetliński. Na obszarze pogranicza, po stronie polskiej, znajduje się 10 kolejnych parków krajobrazowych. Po stronie słowackiej cztery parki krajobrazowe (są nieco inaczej definiowane – poza wartością przyrodniczą lub kulturową, przy ich wyznaczaniu uwzględniane jest to, czy na terenie występują rozproszone ekosystemy niezbędne dla podtrzymania różnorodności: Kysuce, Górna Orawa (Horná Orava), Karpaty Wschodnie (Východné Karpaty) i Wyhorlat (Vihorlat).

Dodatkowo zlokalizowane są tutaj 63 obszary zaliczone do europejskiej sieci ekologicznej „Natura 2000”. Łącznie około 45% terenu województwa podkarpackiego jest objęte różnymi formami ochrony przyrody, co plasuje województwo na 5 miejscu w kraju (Program aktywizacji gospodarczo-turystycznej, s. 10-12). Tylko na terenie województwa podkarpackiego sieć Natura 2000 obejmuje: 7 obszarów specjalnej ochrony ptaków (OSO) o łącznej powierzchni 396 257 ha; 55 obszary mające znaczenie dla Wspólnoty (OZW) o łącznej powierzchni 241 887 ha, są to projektowane specjalne obszary ochrony siedlisk; 1 obszar będący zarówno obszarem ptasim i obszarem mającym znaczenie dla Wspólnoty o powierzchni 111 519,44 ha. Łącznie obszarów Natura 2000 w województwie jest 63, zaś ich powierzchnia to w sumie 749 664 ha. (Program aktywizacji, s. 37).

Na omawianym obszarze, w ramach programu UNESCO „Człowiek i Biosfera” (Man and Biosphere – MaB) utworzono trzy rezerваты biosfery, bez ustanowienia prawnego i granic: Karpaty Wschodnie (trzy kraje: Polska, Słowacja i Ukraina), Tatry (Polska i Słowacja) oraz Babia Góra (Polska). (Pogranicze polsko-słowackie, s. 25).

Tabela 1. Powierzchnia o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona - polska strona pogranicza

	Polska strona pogranicza ¹	
	Liczba (w ha)	Procent powierzchni ogólnej
<i>Ogółem region, w tym</i>	555 846	
<i>Powiat krośnieński</i>	59 226	64,0
<i>Powiat bieszczadzki</i>	113 889	100,0
<i>Powiat leski</i>	82 024	98,2
<i>Powiat nowotarski</i>	130 515	88,5
<i>Powiat nowosądecki</i>	126 373	81,5
<i>Powiat tatrzański</i>	43 810	92,9
<i>m. Rzeszów</i>	8	0,1

Tabela 2. Powierzchnia rezerwatów przyrody - polska strona pogranicza

	Polska strona pogranicza ²	
	Liczba (ha)	Procent
<i>Ogółem region, w tym</i>	4 433	100
<i>Powiat krośnieński</i>	556	12,54
<i>Powiat bieszczadzki</i>	1 699	38,33
<i>Powiat leski</i>	1 131	25,52
<i>Powiat nowotarski</i>	427	9,64
<i>Powiat nowosądecki</i>	612	13,79
<i>Powiat tatrzański</i>	0	0,00
<i>m. Rzeszów</i>	8	0,18

Atrakcje naturalne, antropogeniczne, kulturowe i społeczne w dużej mierze określają wybór i wpływają na motywacje potencjalnych gości.

Do ważnych atrakcji antropogenicznych województwa podkarpackiego należą najliczniej w Polsce występujące zabytkowe obiekty architektury drewnianej, zwłaszcza sakralnej (w tym kościoły w Bliznem i Haczowie oraz cerkwie w Chotyńcu, Radrużu, Smolniku i Turzańsku) wpisane na listę UNESCO. Atrakcjami dla ruchu turystycznego są m.in. duże skanseny budownictwa drewnianego w Sanoku i Kolbuszowej, skansen archeologiczny w Trzcinicy,

¹ Powierzchnia o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona, dane dla 2016 r., <http://rzeszow.stat.gov.pl/dane-o-wojewodztwie/powiaty-938/rolnictwo-lesnictwo-srodowisko-2013-1351/>; <http://krakow.stat.gov.pl/dane-o-wojewodztwie/powiaty-1020/lesnictwo-srodowisko---dane-powiatowe-1582/>

² Powierzchnia o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona, dane dla 2016 r., <http://rzeszow.stat.gov.pl/dane-o-wojewodztwie/powiaty-938/rolnictwo-lesnictwo-srodowisko-2013-1351/>; <http://krakow.stat.gov.pl/dane-o-wojewodztwie/powiaty-1020/lesnictwo-srodowisko---dane-powiatowe-1582/>

skansen przemysłu naftowego i gazowniczego w Bóbrce, zespoły zamkowo-parkowe w Łańcutie, Krasiczynie i Baranowie Sandomierskim, zabytkowe starówki miejskie i świątynie (w tym: w Przemyślu, Jarosławiu, Rzeszowie, Krośnie i Sanoku), obiekty byłej twierdzy Przemyśl, zaporę wodną i zalew w Solinie, arboretum w Bolestraszczykach oraz bieszczadzka kolejka wąskotorowa (<http://monitoruj.podkarpackie.pl/1.3-turystyka.html>).

Do ważnych atrakcji antropogenicznych południowej części województwa małopolskiego należą w szczególności obiekty wpisane na listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO są to Kościół św. Michała Archanioła w Dębnie Podhalańskim i Kościół św. Filipa i św. Jakuba w Sękowej.

Kultura materialna Euroregionu Karpackiego to przede wszystkim zabytki architektury: świątynie, zamki, pałace, zabytkowe układy miast i miasteczek, zabudowa wiejska a także obiekty poprzemysłowe. Wiele z nich znajduje się na światowej **Liście Dziedzictwa UNESCO**. Są to:

- ✓ Drewniane kościoły południowej Małopolski i Podkarpacia – Binarowa, Blizne, Dębno Podhalańskie, Haczów, Lipnica Murowana, Sękowa.
- ✓ Stare Miasto w Bardejowie (Słowacja).
- ✓ Zamek Spiski (Spišský hrad) i okoliczne zabytki (Sp. Podhradie, Kapituła Spiska, Žehra, historyczne centrum Lewoczy).
- ✓ Drewniane kościoły w słowackich Karpatach.
- ✓ Stare Miasto we Lwowie (Ukraina).
- ✓ Rezydencja bukowińskich i dalmatyńskich metropolitów w Czerniowcach (Ukraina).
- ✓ Tokajski region winiarski (Węgry).
- ✓ Malowane cerkwie północnej Mołdawii (Rumunia).
- ✓ Drewniane cerkwie Marmaroszu (Rumunia).
- ✓ Drewniane cerkwie Karpat (wpis na listę w 2013 roku): Polska: cerkiew św. Paraskiewy w Radrużu, cerkiew Narodzenia
- ✓ Przenajświętszej Bogurodzicy w Chotyńcu, cerkiew św. Michała Archanioła w Smolniku, cerkiew św. Michała Archanioła w
- ✓ Turzańsku (wszystkie na Podkarpaciu) oraz cerkiew św. Jakuba Młodszego Apostoła w Powroźniku, cerkiew Opieki Bogurodzicy w Owczarach, cerkiew św. Paraskiewy w Kwiatoniu, cerkiew św. Michała Archanioła w Brunarach Wyżnych (wszystkie w

Małopolsce). Ukraina: z obwodu lwowskiego – cerkiew Zestania Ducha Świętego w Potyliczu, cerkiew św.

- ✓ Dymitra w Matkowie, cerkiew Świętej Trójcy w Żółkwi, cerkiew św. Jerzego w Drohobyczu, z obwodu iwanofrankowskiego – cerkiew św. Ducha w Rohatyniu, cerkiew Narodzenia Theotokos w Werbiążu Niżnym, z obwodu zakarpackiego – cerkiew Wniebowstąpienia Pańskiego w Jasinie i cerkiew św. Michała Archanioła w Użoku

Atrakcyjność kulturowa terenu regionu, oparta jest na wielonarodowym, wielowyznaniowym i wielokulturowym jego dziedzictwie obecnym w architekturze, zbiorach muzealnych, folklorze, organizowanych imprezach kulturalnych (np. kermesz łemkowski w Olchowcu). W regionie działają ośrodki ruchu pielgrzymkowego katolików (m.in. Kalwaria Pałacowska, Dukla, Leżajsk, Dębowiec), grekokatolików (Jarosław), a także ortodoksyjnych Żydów (m.in. Leżajsk, Dynów, Rymanów). Do najatrakcyjniejszych ekspozycji sztuki i zbiorów muzealnych należą prezentacje wnętrz rezydencjonalnych (np. w Łańcucie), kolekcje ikon (w muzeach Sanoka), kolekcja prac Zdzisława Beksińskiego w Muzeum Historycznym w Sanoku, zespół zamkowo-parkowy w Łańcucie oraz zespół klasztorny oo. Bernardynów w Leżajsku (<http://monitoruj.podkarpackie.pl/1.3-turystyka.html>).

Bogactwo artefaktów kulturowych to specyfika nie tyle Podkarpacia, co całego regionu. Spisz to miejsce największego nagromadzenia zabytków kulturalnych i historycznych na Słowacji. Ważnymi historycznymi ośrodkami są rezerваты architektury w Kieżmarku, Lewoczy, Podolińcu, Spiskiej Kapitule i Spiskiej Sobocie, rezerваты architektury ludowej Żdziar i Osturnia, narodowe zabytki kultury – Wschodniosłowackie Kościoły Drewniane oraz muzea architektury ludowej – skanseny w Starej Lubowli i Pribilinie, zamki w Kieżmarku, Starej Lubowli, Klasztorisku, Zamek Spiski, Czerwony Klasztor, Zamek Hrabuszycki, Zamek Markuszowski, itd. To – podobnie jak opisywany wcześniej obszar – region zamieszkiwany od dawna przez ludzi różnego pochodzenia, narodowości i wyznania, co wpłynęło na język, zwyczaje, materialne i kulturowe wartości tworząc wartościową kulturę wieloetniczną, będące pod nieustannym wpływem kultury Środkowej Europy i stanowiące jej integralną część. Bogactwo to przejawia się także w architekturze ludowej, strojach, zwyczajach, pieśniach, tańcach, rzemiośle ludowym. Rezerwat ludowej architektury (także na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO) znajduje się w Wilkolińcu (region Liptów).

3. Infrastruktura i usługi turystyczne

Analiza sytuacji tego obszaru ukazuje sfery problemowe dotyczące deficytów infrastrukturalnych (dostępność przestrzenna, sieć wodno-sanitarna), kapitału ludzkiego, wysokiego bezrobocia i zastoju gospodarki (Przegląd regionalny..., Pogranicze polsko-słowackie..). Tym bardziej, ze względu na bardzo wysoką atrakcyjność przyrodniczą i antropogeniczną terenu upatruje się szansę rozwojową dla regionu. W rozmaitych dokumentach (diagnozach, analizach, dokumentach strategicznych) znajdujemy opisy możliwych form turystyki (uzdrowiskowej, krajoznawczej, wypoczynkowej, w tym w gospodarstwach agroturystycznych, turystyki aktywnej, zakupowej (przygranicznej), biznesowej (Przegląd Regionalny). Jednocześnie turyści zwracają uwagę na niewystarczającą ilość miejsc noclegowych. Udział zagranicznych przybyszów w ruchu turystycznym do niedawna również był marginalny (2%)³. Źródłem tego problemu ma być niska jakość bazy noclegowej, okrojona oferta aktywności turystycznych i wypoczynku, a także słaba promocja i dostępność przestrzenna (Przegląd regionalny, s. 81-82).

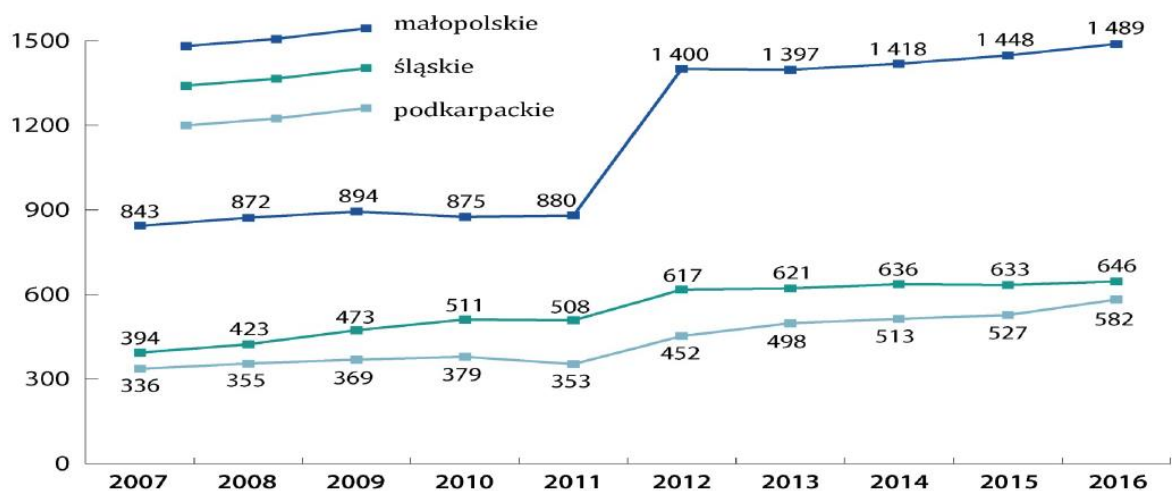
Ruch turystyczny wymaga odpowiedniej ilości i jakości infrastruktury oraz usług oferowanych odwiedzającym. Na podstawie danych GUS r. w województwie podkarpackim w 2012 r. prowadziły działalność 452 turystyczne obiekty noclegowe, głównie obiekty hotelowe, pokoje gościnne oraz kwatery agroturystyczne (od 2012 r. nastąpiła zmiana zakresu podmiotowego badania bazy noclegowej, rozszerzono je o pokoje gościnne i kwatery agroturystyczne).

Liczba dostępnych obiektów turystycznych sukcesywnie rośnie, chociaż proces ten spowolnił się w 2015 roku. W 2017 roku, w całym regionie były 1262 obiekty (patrz aneks – tab.)

Rysunek 2. Liczba obiektów noclegowych wg NIK⁴

³ Należy zauważyć, że w stosunku do przedstawianych tu ustaleń w ostatnich latach, liczba turystów zagranicznych wzrosła. Obecnie ich średni udział w ogólnej liczbie turystów wynosi 9,6%.

⁴ Źródło: https://www.nik.gov.pl/plik/id,16414,v,artykul_16029.pdf

Źródło: Opracowanie własne NIK na podstawie danych GUS.

Według danych GUS z lipca 2018 roku baza noclegowa w interesującym nas regionie jest znacząco większa niż kilka lat wcześniej. Łącznie znajdują się tu – po stronie polskiej 1262 obiekty oferujące noclegi – najwięcej w powiecie tatrzańskim i nowotarskim, natomiast na terenie województwa podkarpackiego – w powiecie leskim. Łącznie jest tu 69 148 miejsc noclegowych.

Tabela 3. Baza noclegowa - liczba obiektów - polska strona pogranicza- VII 2018 r.⁵

Polska strona pogranicza	
	Liczba
Ogółem region, w tym	1 262
Powiat krośnieński	65
Powiat bieszczadzki	72
Powiat leski	168
Powiat nowotarski	211
Powiat nowosądecki	182
Powiat tatrzański	518
m. Rzeszów	46

Tabela 4. Baza noclegowa – miejsca noclegowe na 1000 ludności - stan w 2017 r.

Polska strona pogranicza ⁶	
	Liczba
Powiat krośnieński	27,34
Powiat bieszczadzki	154,24

⁵ Bank danych lokalnych, stan na 31 lipca 2018 r.

⁶ <https://bd.l.stat.gov.pl/BDL/start>

<i>Powiat leski</i>	310,01
<i>Powiat nowotarski</i>	52,04
<i>Powiat nowosądecki</i>	62,92
<i>Powiat tatrzański</i>	374,28
<i>m. Rzeszów</i>	21,87

Po stronie słowackiej takich obiektów jest 1783, przy czym znacząco więcej znajduje się ich w zachodniej części regionu. W obiektach tych jest łącznie 25.312 pokoi, dysponujących 77722 łózkami. W kraju preszowskim jest mniej obiektów, ale są one większe – obejmują proporcjonalnie więcej pokoi i miejsce noclegowych, są one częściej niż kraju żylińskim przystosowane dla osób niepełnosprawnych.

Tabela 5. Baza noclegowa - liczba obiektów - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.⁷

	Słowacka strona pogranicza
	Liczba
<i>Ogółem region, w tym</i>	1 783
<i>Prešovský kraj</i>	717
<i>Žilinský kraj</i>	1 066

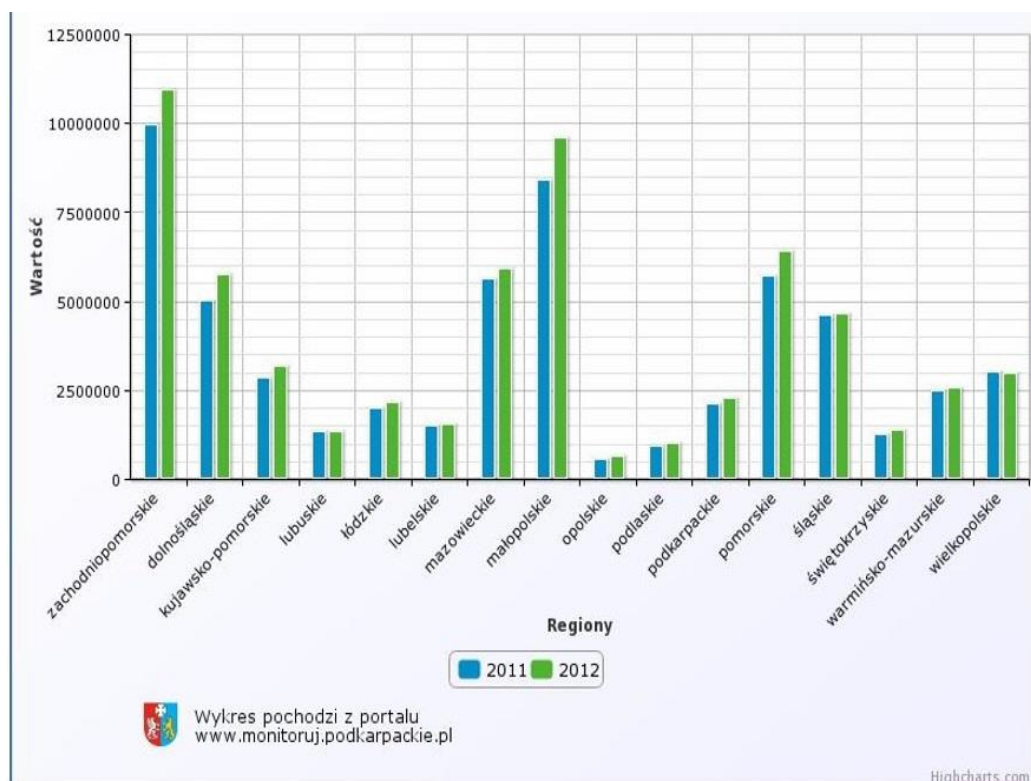
Od 2011 roku obserwowany jest wzrost noclegów udzielonych w obiektach noclegowych w regionie (na wykresie poniżej dane tylko dla roku 2011 i 2012), rósł wówczas, ale bardzo wolno, udział turystów zagranicznych w ogóle turystów nocujących w województwie podkarpackim.

Wykres 3. Roczna liczba noclegów ogółem udzielonych w turystycznych obiektach noclegowych posiadających 10 miejsc i więcej (obiekty zbiorowego zakwaterowania) w 2011 r. i w 2012 r. (tys. szt.)⁸

⁷

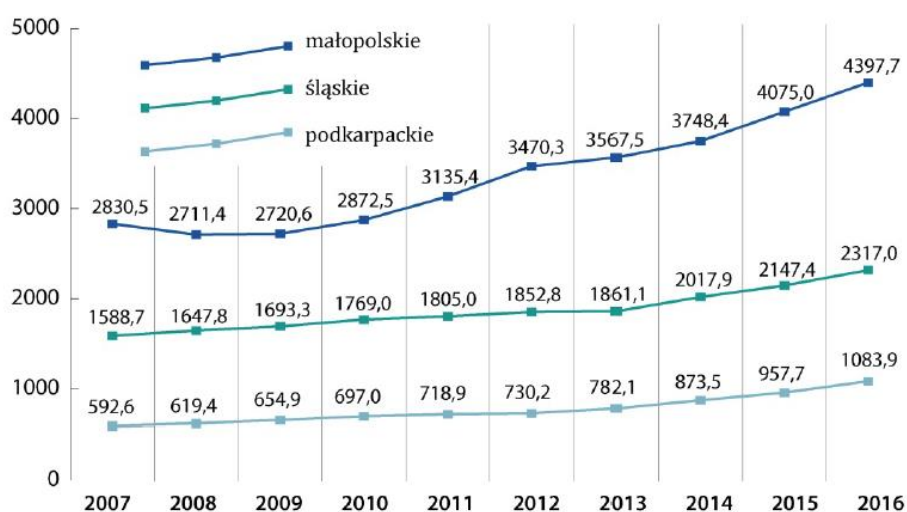
http://datacube.statistics.sk/#!/view/en/VBD_SK_WIN/cr3003qr/Capacity%20and%20performances%20of%20accommodation%20facilities%20by%20regions%20-%20quarterly%20data%20%5Bcr3003qr%5D

⁸ Źródło: Opracowanie Regionalne Obserwatorium Turystyki na podstawie danych GUS

Na podobny trend – ale w dłuższym okresie – wskazują także analizy przeprowadzone przez NIK.

Rysunek 4. Liczba turystów, którzy odwiedzili region wg NIK⁹

Szacuje się na podstawie udzielonych noclegów, że polską stronę pogranicza odwiedziło 1622 osób na tysiąc mieszkańców – najwięcej w powiecie tatrzańskim i powiecie leskim oraz bieszczadzkim.

Tabela 6. Baza noclegowa – turyści korzystający z noclegów na 1000 ludności - polska strona pogranicza- stan w 2017 r.

Polska strona pogranicza ¹⁰	
	Liczba
Ogółem region, w tym	1622,00
Powiat krośnieński	557,20
Powiat bieszczadzki	5 371,33
Powiat leski	7 171,17
Powiat nowotarski	1 406,01
Powiat nowosądecki	1 975,97
Powiat tatrzański	13 820,60
m. Rzeszów	1 438,19

Ogólna liczba turystów w pierwszym półroczu 2018 roku wyniosła ponad 990 tys. osób, tylko co dziesiąta z nich pochodziła z zagranicy. Ponad połowa osób odwiedziła powiat nowosądecki i tatrzański. W województwie podkarpackim najliczniej przez turystów odwiedzany był powiat m. Rzeszów, gdzie udzielono ponad 177 tysięcy noclegów, co oznacza, że turyści spędzali w regionie średnio 1,4 nocy. Największą liczbę noclegów odnotowano natomiast w powiecie leskim. Turyści odwiedzający ww. powiat nocowali w nim średnio 4 noce. Najefektywniej

⁹ Źródło: https://www.nik.gov.pl/plik/id,16414,v,artykul_16029.pdf

¹⁰ <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/tablica>

wykorzystana była baza noclegowa w powiecie krośnieńskim i nowosądeckim. Oznacza to, że region dysponuje niewykorzystanymi w pełni zasobami infrastrukturalnymi.

Tabela 7. Liczba turystów i noclegów korzystających I-VI 2018 r.

Polska strona pogranicza ^{11, 12}					
	Liczba turystów ogółem	Liczba turystów zagranicznych	Stopień wykorzystania bazy noclegowej (w %)	Liczba noclegów ogółem	Liczba noclegów turystów zagranicznych
<i>Ogółem region, w tym</i>	990 876	93 524	38,5	3 456 599	200 983
<i>Powiat krośnieński</i>	31 916	680	59,9	278 609	1 243
<i>Powiat bieszczadzki</i>	52 258	1 144	28,0	137 886	2 959
<i>Powiat leski</i>	79 924	2 764	34,2	324 608	8 110
<i>Powiat nowosądecki</i>	219 815	9 704	46,7	1 013 982	24 437
<i>Powiat tatrzański</i>	482 655	46 285	35,3	1 524 213	118 852
<i>m. Rzeszów</i>	124 308	32 947	30,7	177 301	45 382

Z kolei po stronie słowackiej, półroczne dane wskazują, że region odwiedziło prawie 955 tys. turystów (nieco częściej odwiedzano kraj żyliński). W tej grupie 30.1% stanowili turyści zagraniczni. Turyści spędzili tam łącznie 2,7 tys. nocy – co oznacza, że średnio turyści spędzali w regionie 2,85 nocy, turyści zagraniczni – 3 noce. Obroty w Euro uzyskane z noclegów turystów zagranicznych stanowił 36,6% wszystkich obrotów – co należy odczytywać jako sygnał, że obecność turystów zagranicznych jest bardzo pożądana z powodów ekonomicznych.

Tabela 8. Baza noclegowa – liczba turystów ogółem - słowacka strona pogranicza I-VI 2018 r. ¹³

	Słowacka strona pogranicza	
	Liczba turystów	Liczba turystów zagranicznych
Ogółem region, w tym	954 893	289 632
Prešovský kraj	437 638	120 748
Žilinský kraj	517 255	168 884

¹¹ <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>

¹² <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/tablica>

¹³ http://datacube.statistics.sk/#/view/en/VBD_SK_WIN/cr3005qr/Visitors%20and%20turnover%20of%20accommodation%20facilities%20by%20regions%20-%20quarterly%20data%20%5Bcr3005qr%5D

Tabela 9. Baza noclegowa – liczba spędzonych nocy ogółem - słowacka strona pogranicza I-VI 2018 r.

	Słowacka strona pogranicza	
	ogółem	Przez turystów zagranicznych
<i>Ogółem region, w tym</i>	2 715 934	858 915
<i>Prešovský kraj</i>	1 311 394	356 596
<i>Žilinský kraj</i>	1 404 540	502 319

Istotnym elementem infrastruktury są szlaki turystyczne. W 2012 roku alarmowano (m.in. <http://monitoruj.podkarpackie.pl/1.3-turystyka.html>), że jedną ze słabości regionu jest niska ilość i długość szlaków turystycznych (wówczas na 100 km² przypadało 13 km). Jednak liczby te stopniowo poprawiają się. Obecnie na pograniczu jest 18 szlaków, które obejmują co najmniej 1700 km odnowionych i w pełni sprawnych. Chociaż raport Najwyższej Izby Kontroli wskazuje na to, że o część nowo utworzonej lub odnowionej infrastruktury, jest zaniedbana i w złym stanie technicznym.

W 2018 w okresie letnim na szlaki piesze w Bieszczadzkim Parku Narodowym weszło 251,4 tys. zwiedzających i było to o ok. 4% mniej niż rok wcześniej. Frekwencja na szlakach Tatrzańskiego Parku Narodowego jest wielokrotnie wyższa – w (całym) 2017 roku weszło na nie ok. 3,8 mln turystów, o prawie 3% więcej niż rok wcześniej.

O potencjale turystycznym regionu oprócz dóbr przyrody i kultury stanowi przede wszystkim baza infrastruktury, która pozwala na korzystanie z atrakcji regionu, a także dostępność komunikacyjna. Według Regionalnego Obserwatorium Turystycznego coraz większa jest gotowość regionu do przyjmowania turystów. Systematycznie rośnie liczba obiektów noclegowych. Większość z nich położonych było na obszarach wiejskich, co świadczy o sprofilowaniu podkarpackiej turystyki w dziedzinie związanej z eksploatacją walorów przyrodniczych regionu. (Przegląd regionalny, s. 83)

4. Dostępność komunikacyjna regionu

Jednym z problemów dostrzeganych w analizach potencjałów regionu jest jego niska dostępność komunikacyjna, będąca z jednej strony uwarunkowana czynnikami geograficznymi i przyrodniczymi, a z drugiej peryferyjnym położeniem dużej części regionu (wschodnia część po stronie słowackiej i po stronie polskiej).

Z tego powodu, w raportach pojawia się teza, że wysoki potencjał przyrodniczo-kulturowy regionu „należy uznać za potencjał uśpiony”: „Rozwojowi turystyki powinien towarzyszyć wzrost podmiotów tworzących z nią sieci współpracy (zdrowa żywność, przetwórstwo rolnospożywcze, zielona energia, transport itp.). Konieczna jest poprawa jakości usług turystycznych, różnicowanie jej form (turystyka lecznicza, kwalifikowana, agroturystyka, zielone szkoły itd.) oraz marketing i silna promocja. **Jednakże podstawowym czynnikiem jej dotychczasowego „uśpienia” jest niski poziom dostępności komunikacyjnej.** (...) Czas podróży z Warszawy na południe regionu przekracza sześć godzin, co uniemożliwia rozwój turystyki sobotnio-niedzielnej. Podróż z województwa podkarpackiego nad Bałtyk zajmuje tyle samo czasu co nad Morze Adriatyckie (!)” (źródło: Badanie potencjałów i specjalizacji województwa podkarpackiego. Raport końcowy, s. 46-48).

Warunkiem koniecznym dla wykorzystania potencjału turystycznego południowej części regionu Polski jest poprawa wewnętrznej dostępności komunikacyjnej w układzie północ-południe oraz dostępności zewnętrznej z kierunku Warszawy i Lublina. Należy także zwiększyć liczbę węzłów na autostradzie A4 poprawiających dostępność w układzie lokalnym i redukujących efekt „tunelu” (Badanie potencjałów, s. 93).

Według Marka Kozaka zatrzymanie przejezdnych wymagałoby poprawy długości ale także stan dróg. Ten jest w jego ocenie „niewątpliwym utrudnieniem w podróżach do i w makroregionie, ale nie jest to czynnik wyróżniający makroregion od reszty Polski. Podobnie stan kolejnictwa odbiega od średniego standardu w Polsce. Tak jak w całej Polsce, dostępność lokalna (miast powiatowych) jest na znacznie wyższym poziomie niż dostępność stolic regionów i kraju” (Kozak, s. 28)

5. Wizerunek regionu

Według „Badania skuteczności kampanii promocyjnej walorów turystycznych Polski Wschodniej” przeprowadzonego przez PBS Sopot Spółka z o.o., na które powołano się w „Strategii Rozwoju Województwa Podkarpackiego” region należy do najbardziej rozpoznawalnych obiektów turystycznych i najczęściej odwiedzanych w Polsce Wschodniej (Regionalny Przegląd 2013, s. 82).

Na podobnym założeniu opierają się twórcy Euroregionu Karpackiego, utworzonego w 1993 roku w Debreczynie, w którym przedstawiciele władz regionalnych przygranicznych obszarów Polski, Słowacji, Węgier i Ukrainy podpisali porozumienie o utworzeniu Związku Międzyregionalnego Euroregion Karpacki. Euroregion zajmuje się m.in. tworzeniem i promowaniem marki Carpathia (http://www.visitcarpathia.com/Marka_Carpathia).

Założenia marki zostały wpisane do „Strategii dla rozwoju zrównoważonej turystyki w Karpatach” w ramach „Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat”. Strategia Marki, opracowana przez szwajcarskich i polskich ekspertów oparta jest na czterech podstawowych filarach tożsamości regionu:

✓ Autentyczność

Oferta turystyczna marki Carpathia oparta będzie na prawdziwych, tradycyjnych atutach regionu takich jak żywa kultura, obyczaje, naturalna gościnność, kuchnia lokalna, nieskażona przyroda, gwary, stroje, muzyka.

✓ Doznanie przestrzeni

Podróżowanie po Karpatach sprawi, że turyści poczują się wolni, oderwani od problemów, które zostawili gdzieś za górami. Otwarte przestrzenie i górskie krajobrazy pobudzą ich pozytywne emocje i pomogą psychicznie odpocząć.

✓ Zrozumienie wielokulturowości

Szacunek dla narodowości, religii i kultury jest podstawą do tworzenia przyjaznej i gościnnej atmosfery, w której goście poczują się akceptowani oraz zaciekawieni odmiennością i tajemnicą Karpat.

✓ Pokora wobec natury

Unikatowa przyroda jest najcenniejszym bogactwem Karpat i należy bezwarunkowo dbać o jej kondycję. Turyści mogą doświadczyć jej różnorodności i czerpać z jej zasobów pod

warunkiem respektowania praw ochrony przyrody. Carpathia to powrót do źródeł turystyki, ucieczka od turystyki masowej. (http://www.karpacki.pl/gfx/karpacki/pl/defaultopisy/177/87/1/strategia_marki_karpaciej.pdf)

Marka Karpat ma bazować na unikatowym połączeniu bogactwa przyrody oraz różnorodności kultury.

Tworzeniem marki zajmuje się Euroregion Karpacki (z siedzibą w Rzeszowie), ale zachęca i włącza do współpracy także inne podmioty: samorządy wszystkich szczebli, przedsiębiorców, organizacje pozarządowe, jednostki naukowo-badawcze i media.

W podobnym czasie (w 1994 roku) powstał także Euroregion Tatry, którego celem jest zwiększenie wykorzystania dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego dla podniesienia atrakcyjności i konkurencyjności obszaru Euroregionu „Tatry”. Podejmowane działania mają w szczególności upowszechnić wiedzę wśród mieszkańców i turystów na temat walorów przyrodniczych i kulturowych Euroregionu „Tatry” oraz wypromować wśród mieszkańców i turystów nowego produktu turystycznego Euroregionu „Tatry” tj. Euroregion „Tatry” Tour Podhale, Spisz, Orawa, Liptów (<http://www.euroregion-tatry.eu> i <http://www.euroregion-tatry.sk>).

Dodatkowo po stronie polskiej w województwie podkarpackim promocją turystyczną zajmuje się m.in. Podkarpacka Organizacja Turystyczna, ale istotną rolę mają pełnić też Lokalne Organizacje Turystyczne (LOT), które są organizacją zrzeszającą podmioty samorządowe, przedstawicieli lokalnej branży turystycznej (szeroko rozumianej ze względu na heterogeniczny charakter gospodarki turystycznej) w zakresie promocji turystycznej obszaru obejmującego działalność tej organizacji, a w szczególności kreowania (tworzenia, promocji i rozwoju) lokalnych produktów turystycznych, założoną w formie prawno-organizacyjnej – stowarzyszenia.

Szczególną rolę w rozwoju turystyki regionu odgrywają klastry. Na terenie województwa podkarpackiego swoją działalność prowadzą: „Karpacki Klaster Turystyczny”, Klaster Turystyczny DOLINA WISŁOKI” oraz Klaster Jakości Życia “Kraina Podkarpacie.”

„Karpacki Klaster Turystyczny” skupia branżę turystyczną w celu wypromowania południa województwa podkarpackiego jako atrakcyjnego turystycznie regionu. Obejmuje swoim

zasięgiem tereny górskie i podgórskie: Bieszczady, Beskid Niski oraz Pogórza (Przemyskie, Dynowskie, Czarnorzecko-Strzyżowskie, Bukowskie i Jasielskie). Jego członkowie to m.in. biura podróży, hotele, pensjonaty, przewodnicy, lokale gastronomiczne oraz różne usługi, jak turystyka wodna, rowerowa czy konna (www.procarpathia.pl).

Na pograniczu dwóch województw – podkarpackiego i małopolskiego został utworzony „Klaster Turystyczny DOLINA WISŁOKI”. Jego celem jest m.in. budowa marki i wizerunku produktu turystycznego całej doliny rzeki Wisłoki, popularyzacja i aktywizacja turystyki na terenie Podkarpacia i Małopolski, promocja przedsiębiorczości w działaniach związanych z szeroko pojętą turystyką (www.tarnowianin.com).

Działalność w promocji turystycznej oraz partnerstwie służącym turystyce przyjazdowej do województwa podkarpackiego prowadzi także Klaster Jakości Życia „Kraina Podkarpacie.” Został on założony w celu skoordynowania działań na rzecz rozwoju sektora Jakości Życia w Polsce południowo-wschodniej. Kombinacja pięknej, czystej i dzikiej natury, a także koncentracji czystych przemysłów high-tech, stwarzają unikalne warunki dla wzmocnienia gospodarczego regionu poprzez przyśpieszenie rozwoju nowoczesnej i zrównoważonej turystyki, sektora zaawansowanych usług medycznych, a także przemysłu „zielonych” technologii. Cele szczegółowe Klastra Jakości Życia „Kraina Podkarpacie” obejmują m.in. dostosowanie postaw społecznych do wymogów zrównoważonej turystyki oraz integrację i promocję sektora Jakości Życia (www.kraina-podkarpacie.pl). (Źródło: <http://monitoruj.podkarpackie.pl/1.3-turystyka.html>)

Promocja prowadzona jest głównie z pomocą materiałów reklamowych. Z analizy przeprowadzonej przez Magdalenę Skałą i Krzysztof Szparę wynika, że w materiałach tych promowany jest zarówno cały region, jak i poszczególne walory, szlaki turystyczne, miejscowości lub produkty turystyczne (np. Szlak Architektury Drewnianej, różne formy turystyki aktywnej, w tym turystyka konna, rowerowa, żeglarstwo, kajakarstwo, sporty zimowe, szymbownictwo i paralotniarstwo, wędkarstwo i łowiectwo) (Skała, Szpara, s. 222).

Wszystkie promowane formy turystyki odnoszą się w mniejszym lub większym zakresie do założeń strategii. Są to wydawnictwa w języku polskim, w języku angielskim (tych jest najwięcej). W mniejszym stopniu występują materiały wielojęzyczne, w tym głównie polsko-angielskie, polsko-ukraińskie, ale i czterojęzyczne – polsko-angielsko-niemiecko-ukraińskie.

Ich jakość jest bardzo wysoka. Autorzy analizy zwracają jednak uwagę, że materiały te są trudno dostępne, mogą z nich skorzystać głównie uczestnicy targów turystycznych (Skała, Szpara, s. 222).

Euroregion Karpaty przewiduje posługiwanie się dwoma głównymi rodzajami materiałów promocyjnych:

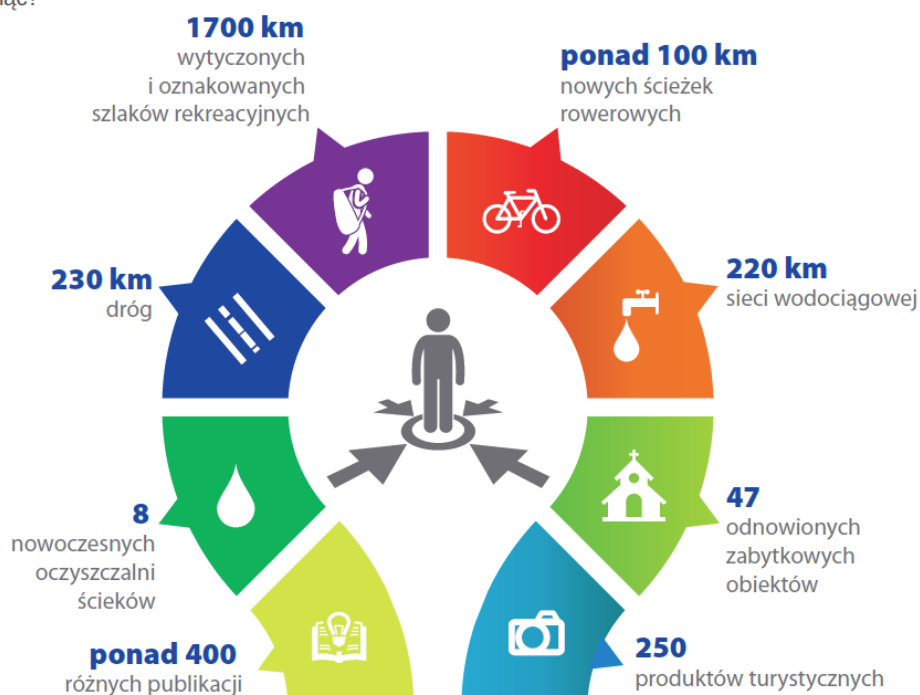
- ✓ Materiały tradycyjne:
 - Foldery, przewodniki, ulotki - przedstawiające w atrakcyjny sposób ofertę turystyczną, region Karpat, prezentujące markowe produkty turystyczne.
 - Materiały promocyjne dotyczące głównych wydarzeń w regionie, np. ulotki, wkładki w wybranych czasopismach.
- ✓ Reklamy ATL – skierowane do odbiorcy masowego:
 - Internet (strony www, social media, blogi, mobile)
 - reklama w wydawnictwach podróżniczych, turystycznych, kulturalnych, kulinarnych i life style`owych.
 - reklama w TV, radio.

6. Zarządzanie turystyką

6.1. Działania na rzecz turystyki w regionie

Turystyka jest przedmiotem intensywnych i zamierzonych zabiegów rozwojowych. Realizowany jest tu między innymi program Interreg Polska-Słowacja. Program opiera się na współpracy partnerów z Polski i Słowacji. Według danych za lata 2007-2013 ponad 1900 partnerów z Polski i Słowacji zrealizowało łącznie 109 projektów i 731 mikroprojektów. Niemal 30% projektów i mikroprojektów, które uzyskały dofinansowanie z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu, postawiło na działania mające wesprzeć szeroko rozumianą turystykę na polsko-słowackim pograniczu. Prawie 20% stanowiły projekty poświęcone ochronie i zachowaniu dziedzictwa kulturowego regionu (Unijny atlas, s. 4)

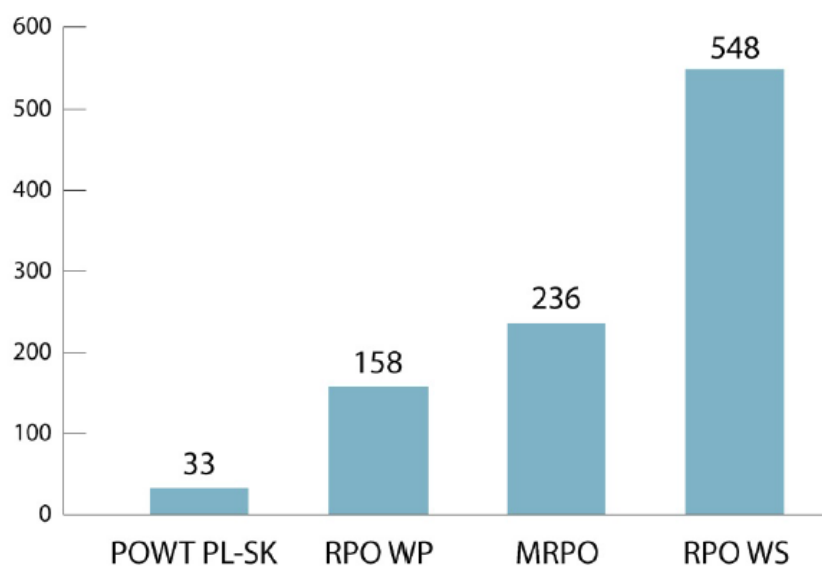
Co udało się osiągnąć?

Prowadzono także działania w ramach Programu Operacyjnego Współpracy Transgranicznej Rzeczpospolita Polska – Republika Słowacka oraz Regionalnych Programów Operacyjnych Województw: Podkarpackiego, Małopolskiego i Śląskiego. Działania te miały znaczący wpływ na wzbogacenie i wzbogaciły ofertę turystyczną.

¹⁴ Źródło: Unijny Atlas..., s. 4)

Rysunek 6. Liczba zrealizowanych projektów dotyczących turystyki dofinansowanych w perspektywie finansowej 2007-2013¹⁵

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników kontroli NIK.

¹⁵ Źródło: https://www.nik.gov.pl/plik/id,16414,v,artykul_16029.pdf

6.2. Rola turystyki dla rozwoju regionu z perspektywy dokumentów strategicznych

Politykę przestrzenną i społeczno-gospodarczą na poziomie regionalnym w Polsce kształtują samorządy wojewódzkie. Podstawowym dokumentem polityki społeczno-gospodarczej w regionach są strategie rozwoju województw, które wyznaczają główne cele ich rozwoju i kierunki działań samorządów regionalnych i podmiotów im podległych. Dokumenty te muszą być zgodne ze Strategią Rozwoju Kraju. Turystyka jest obecna także w polityce regionalnej, zarówno w dokumentach polskich, jak i słowackich. W przypadku województwa podkarpackiego, małopolskiego turystyka uznawana jest za kluczowy element rozwoju gospodarki.

Tabela 10 Wiodące produkty turystyczne wyznaczone w regionalnych strategiach turystycznych ¹⁶

Województwo	Rodzaj turystyki											
	biznesowa	kulturowa	wiejska	aktywna	przygraniczna	ekoturystyka	uzdrowiskowa	pielgrzymkowa	archeologiczna	historyczna	militarna	przemysłowa
Dolnośląskie	+	+	+	+		+	+					
Kujawsko-pomorskie		+		+			+					
Lubuskie		+		+		+				+	+	
Łódzkie		+		+			+		+	+		+
Małopolskie	+	+	+	+	+		+	+				
Opolskie	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+
Podkarpackie		+	+	+					+		+	+
Podlaskie	+	+	+	+	+			+		+	+	+
Pomorskie		+	+	+								+
Śląskie	+	+	+	+	+						+	+
Świętokrzyskie		+	+	+			+		+			
Warmińsko-mazurskie	+	+	+	+			+					
Wielkopolskie	+	+						+	+	+		
Zachodniopomorskie				+			+					
Razem	7	13	9	13	4	3	8	4	5	5	4	6

Turystyka wymieniana jest m.in. jako jedna z inteligentnych specjalizacji regionu, m.in. w dokumentach województwa podkarpackiego.

¹⁶ Źródło: Stasiak A., Rochmińska A., s. 44.

Rysunek 7. Model Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020, kreowanej zgodnie z koncepcją inteligentnej specjalizacji

Priorytet				
Rozwój inteligentny, zrównoważony i trwały, sprzyjający włączeniu społecznemu				
Inteligentne specjalizacje:				
1. LOTNICTWO I KOSMONAUTYKA specjalizacja wiodąca		2. JAKOŚĆ ŻYCIA specjalizacja wiodąca		
3. INFORMATYKA I TELEKOMUNIKACJA specjalizacja wspomagająca				
Wynikające z inteligentnych specjalizacji obszary działania (aktywności), wymagające inteligentnego wsparcia				
MOBILNOŚĆ	KLIMAT I ENERGIA	ZRÓWNOWAŻONA TURYSTYKA	ZDROWIE, ŻYWNOŚĆ I ODŻYWIANIE	TECHNOLOGIE INFORMATYCZNE I KOMUNIKACYJNE ICT
Instrumenty wspierające o horyzontalnym i funkcjonalnym znaczeniu dla rozwoju inteligentnych specjalizacji, wymagające wsparcia				
- kluczowe technologie wspierające - ICT, technologie informacyjne i komunikacyjne - Edukacja, nauka, infrastruktura badawcza, szkolnictwo wyższe, innowacyjny i badawczy potencjał uczelni		- Internacjonalizacja, współpraca regionalna i międzyregionalna - Klastry - Innowacje społeczne - Nowe modele finansowania rozwoju		

Źródło: Badanie potencjałów, s. 89.

Podobnie, polityka regionalna na Słowacji jest kierowana poprzez cały szereg strategicznych, planowych i programowych dokumentów, o różnym stopniu kompleksowości i na wielu poziomach przestrzennych. Dokumenty wypracowane na poziomie krajowym muszą być brane pod uwagę przy opracowywaniu odpowiednich dokumentów na niższych poziomach. Jednym z głównych tematów obecnych w dokumentach strategicznych jest, poza rozwojem technologii i polepszeniem jakości kapitału ludzkiego, budowanie i modernizacja publicznej infrastruktury, w tym turystycznej.

Aneks. Podstawowe dane statystyczne dotyczące pogranicza polsko-słowackiego

1. Zasoby kulturowe

Tabela 11. Liczba instytucji kulturalnych - polska strona pogranicza

Polska strona pogranicza ¹⁷		
	Liczba	Procent
Ogółem region, w tym	128	100
Powiat krośnieński	8	6,25
Powiat bieszczadzki	3	2,34
Powiat leski	6	4,69
Powiat nowotarski	33	25,78
Powiat nowosądecki	50	39,06
Powiat tatrzański	7	5,47
m. Rzeszów	21	16,41

Tabela 12. Frekwencja w instytucjach kultury- polska strona pogranicza

	Polska strona pogranicza ¹⁸	
	Liczba	Procent
Ogółem region, w tym	1 135 748	100
Powiat krośnieński	97 570	8,59
Powiat bieszczadzki	26 595	2,34
Powiat leski	66 279	5,84
Powiat nowotarski	280 636	24,71
Powiat nowosądecki	450 415	39,66
Powiat tatrzański	76 330	6,72
m. Rzeszów	137 923	12,14

Tabela 13. Liczba imprez kulturalnych - polska strona pogranicza

	Polska strona pogranicza ¹⁹	
	Liczba	Procent
Ogółem region, w tym	5 137	100
Powiat krośnieński	565	11,00
Powiat bieszczadzki	64	1,25
Powiat leski	260	5,06
Powiat nowotarski	1 826	35,55
Powiat nowosądecki	1 384	26,94
Powiat tatrzański	376	7,32
m. Rzeszów	662	12,89

¹⁷ Bank Danych Lokalnych, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, dane dla 2017 r.

¹⁸ Bank Danych Lokalnych, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, dane dla 2017 r.

¹⁹ Bank Danych Lokalnych, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, dane dla 2017 r.

Tabela 14. Liczba uczestników imprez na 1000 mieszkańców - polska strona pogranicza

	Polska strona pogranicza ²⁰	
	Liczba	Procent
<i>Ogółem region, w tym</i>	9 989	100
<i>Powiat krośnieński</i>	868	8,69
<i>Powiat bieszczadzki</i>	1 213	12,14
<i>Powiat leski</i>	2 486	24,89
<i>Powiat nowotarski</i>	1 469	14,71
<i>Powiat nowosądecki</i>	2 101	21,03
<i>Powiat tatrzański</i>	1 213	11,24
<i>m. Rzeszów</i>	729	7,30

2. Zasoby krajoznawcze

Tabela 15. Powierzchnia o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona - polska strona pogranicza

	Polska strona pogranicza ²¹	
	Liczba (w ha)	Procent
<i>Ogółem region, w tym</i>	555 846	100
<i>krośnieński...pl</i>	59 226	10,66
<i>bieszczadzki ...pl.</i>	113 889	20,49
<i>leski</i>	82 024	14,76
<i>nowotarski</i>	130 515	23,48
<i>nowosądecki</i>	126 373	22,74
<i>tatrzański</i>	43 810	7,88
<i>m. Rzeszów</i>	8	0,0015

Tabela 16. Powierzchnia rezerwatów przyrody - polska strona pogranicza

	Polska strona pogranicza ²²	
	Liczba (ha)	Procent
<i>Ogółem region, w tym</i>	4 433	100
<i>Powiat krośnieński</i>	556	12,54
<i>Powiat bieszczadzki</i>	1 699	38,33
<i>Powiat leski</i>	1 131	25,52
<i>Powiat nowotarski</i>	427	9,64
<i>Powiat nowosądecki</i>	612	13,79
<i>Powiat tatrzański</i>	0	0,00
<i>m. Rzeszów</i>	8	0,18

²⁰ Bank Danych Lokalnych, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, dane dla 2017 r.

²¹ Powierzchnia o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona, dane dla 2016 r., <http://rzeszow.stat.gov.pl/dane-o-wojewodztwie/powiaty-938/rolnictwo-lesnictwo-srodowisko-2013-1351/>; <http://krakow.stat.gov.pl/dane-o-wojewodztwie/powiaty-1020/lesnictwo-srodowisko---dane-powiatowe-1582/>

²² Powierzchnia o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona, dane dla 2016 r., <http://rzeszow.stat.gov.pl/dane-o-wojewodztwie/powiaty-938/rolnictwo-lesnictwo-srodowisko-2013-1351/>; <http://krakow.stat.gov.pl/dane-o-wojewodztwie/powiaty-1020/lesnictwo-srodowisko---dane-powiatowe-1582/>

3. Infrastruktura turystyczna:

Tabela 17. Baza noclegowa - liczba obiektów - polska strona pogranicza- VII 2018 r.²³

	Polska strona pogranicza	
	Liczba	Procent
Ogółem region, w tym	1 262	100
Powiat krośnieński	65	5,15
Powiat bieszczadzki	72	5,71
Powiat leski	168	13,31
Powiat nowotarski	211	16,72
Powiat nowosądecki	182	14,42
Powiat tatrzański	518	41,05
m. Rzeszów	46	3,65

Tabela 18. Baza noclegowa - liczba obiektów - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.²⁴

	Słowacka strona pogranicza	
	Liczba	Procent
Ogółem region, w tym	1 783	100
Prešovský kraj	717	40,21
Žilinský kraj	1 066	59,79

Tabela 19. Baza noclegowa - liczba pokoi ogółem - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.²⁵

	Słowacka strona pogranicza	
	Liczba	Procent
Ogółem region, w tym	25 312	100
Prešovský kraj	11 302	44,65
Žilinský kraj	14 010	55,35

Tabela 20. Baza noclegowa - liczba łóżek ogółem- słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.²⁶

	Słowacka strona pogranicza	
	Liczba	Procent
Ogółem region, w tym	77 722	100
Prešovský kraj	32 612	41,96
Žilinský kraj	45 110	58,04

²³ Bank danych lokalnych, stan na 31 lipca 2018 r.

²⁴

http://datacube.statistics.sk/#!/view/en/VBD_SK_WIN/cr3003qr/Capacity%20and%20performances%20of%20accommodation%20facilities%20by%20regions%20-%20quarterly%20data%20%5Bcr3003qr%5D

²⁵

http://datacube.statistics.sk/#!/view/en/VBD_SK_WIN/cr3003qr/Capacity%20and%20performances%20of%20accommodation%20facilities%20by%20regions%20-%20quarterly%20data%20%5Bcr3003qr%5D

²⁶

http://datacube.statistics.sk/#!/view/en/VBD_SK_WIN/cr3003qr/Capacity%20and%20performances%20of%20accommodation%20facilities%20by%20regions%20-%20quarterly%20data%20%5Bcr3003qr%5D

Tabela 21. Baza noclegowa – liczba pokoi dla osób niepełnosprawnych - słowacka strona pogranicza- VII 2018 r.²⁷

Słowacka strona pogranicza	
	Procent
Ogółem region, w tym	100
Prešovský kraj	56,20
Žilinský kraj	43,80

Tabela 22. Baza noclegowa – stopień wykorzystania ogółem - słowacka strona pogranicza- VII 2018 r.

Słowacka strona pogranicza	
	Procent
Prešovský kraj	48,2
Žilinský kraj	41,1

Tabela 23. Baza noclegowa – stopień wykorzystania stałych miejsc noclegowych - słowacka strona pogranicza- VII 2018 r.²⁸

Słowacka strona pogranicza	
	Procent
Prešovský kraj	47,6
Žilinský kraj	40,1

Tabela 24. Baza noclegowa – miejsca noclegowe na 1000 ludności - stan w 2017 r.

Polska strona pogranicza ²⁹	
	Liczba
Ogółem region, w tym	1 002,70
Powiat krośnieński	27,34
Powiat bieszczadzki	154,24
Powiat leski	310,01
Powiat nowotarski	52,04
Powiat nowosądecki	62,92
Powiat tatrzański	374,28
m. Rzeszów	21,87

Tabela 25. Baza noclegowa – udzielone noclegi na 1000 ludności - stan w 2017 r.

	Polska strona pogranicza ³⁰	
	Liczba	
Ogółem region, w tym	106 617,68	
Powiat krośnieński	1 076,31	
Powiat bieszczadzki	14 963,55	
Powiat leski	30 177,58	
Powiat nowotarski	5 173,23	
Powiat nowosądecki	9 665,62	
Powiat tatrzański	43 466,24	
m. Rzeszów	2 095,15	

Tabela 26. Baza noclegowa – liczba turystów korzystających I-XII 2017 r.

	Polska strona pogranicza ³¹	
	Liczba	Procent
Ogółem region, w tym	2 274 639	100
Powiat krośnieński	62 617	2,75
Powiat bieszczadzki	117 745	5,18
Powiat leski	191 212	8,41
Powiat nowotarski	268 550	11,81
Powiat nowosądecki	423 511	18,62
Powiat tatrzański	939 027	41,28
m. Rzeszów	271 977	11,96

Tabela 27. Baza noclegowa – udzielone noclegi I-XII 2017 r.

	Polska strona pogranicza ³²	
	Liczba	Procent
Ogółem region, w tym	8 096 334	100
Powiat krośnieński	554 438	6,85
Powiat bieszczadzki	328 016	4,05
Powiat leski	804 655	9,94
Powiat nowotarski	988 098	12,20
Powiat nowosądecki	2 071 641	25,59
Powiat tatrzański	2 953 270	36,48
m. Rzeszów	396 216	4,89

Tabela 28. Stopień wykorzystania miejsc noclegowych

	Polska strona pogranicza ³³	
	Procent (w %)	
Powiat krośnieński	60,9	
Powiat bieszczadzki	33,3	
Powiat leski	37,8	
Powiat nowotarski	32,8	
Powiat nowosądecki	46,1	
Powiat tatrzański	35,4	
m. Rzeszów	34,0	

³⁰ <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/wymiary>

³¹ <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>

³² <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>

³³ <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/tablica>

Tabela 29. Baza noclegowa – liczba spędzonych nocy ogółem - słowacka strona pogranicza- VII 2018 r.³⁴

Słowacka strona pogranicza	
	Liczba
	Procent
Ogółem region, w tym	784 941
Prešovský kraj	373 347
Žilinský kraj	411 594
	52,44

Tabela 30. Baza noclegowa – liczba spędzonych nocy przez turystów zagranicznych - słowacka strona pogranicza- VII 2018³⁵

Słowacka strona pogranicza	
	Liczba
	Procent
Ogółem region, w tym	310 277
Prešovský kraj	142 575
Žilinský kraj	167 702
	54,05

Tabela 31. Baza noclegowa – średnia ilość spędzonych nocy - słowacka strona pogranicza- VII 2018 r.³⁶

Słowacka strona pogranicza	
	Średnia
Prešovský kraj	3,7
Žilinský kraj	3,1

Tabela 32. Baza noclegowa – średnia ilość spędzonych nocy przez turystów zagranicznych - słowacka strona pogranicza- VII 2018 r.³⁷

Słowacka strona pogranicza	
	Średnia
Prešovský kraj	3,4
Žilinský kraj	3,0

Tabela 33. Baza noclegowa – liczba turystów zagranicznych korzystających I-XII 2017 r.

Polska strona pogranicza	
	Liczba
Ogółem region, w tym	217 941
Powiat krośnieński	591
Powiat bieszczadzki	2 010
Powiat leski	9 578
Powiat nowotarski	9 828
Powiat nowosądecki	20 521
Powiat tatrzański	95 872
m. Rzeszów	79 541

³⁴ Publikacja: Selected indicators on tourism 7/2018

³⁵ Publikacja: Selected indicators on tourism 7/2018

³⁶ Publikacja: Selected indicators on tourism 7/2018

³⁷ Publikacja: Selected indicators on tourism 7/2018

Tabela 34. Baza noclegowa – liczba turystów ogółem - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.³⁸

Słowacka strona pogranicza	
	Liczba
Ogółem region, w tym	954 893
Prešovský kraj	437 638
Žilinský kraj	517 255
	Procent
	100
	45,83
	54,17

Tabela 35. Baza noclegowa – liczba turystów zagranicznych - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.³⁹

Słowacka strona pogranicza	
	Liczba
Ogółem region, w tym	289 632
Prešovský kraj	120 748
Žilinský kraj	168 884
	Procent
	100
	41,69
	58,31

Tabela 36. Baza noclegowa – liczba turystów krajowych - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.⁴⁰

Słowacka strona pogranicza	
	Liczba
Ogółem region, w tym	665 261
Prešovský kraj	316 890
Žilinský kraj	348 371
	Procent
	100
	47,63
	52,37

Tabela 37. Baza noclegowa – liczba spędzonych nocy ogółem - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.

Słowacka strona pogranicza	
	Liczba
Ogółem region, w tym	2 715 934
Prešovský kraj	1 311 394
Žilinský kraj	1 404 540
	Procent
	100
	48,29
	51,71

Tabela 38. Baza noclegowa – liczba spędzonych nocy przez turystów zagranicznych - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.

Słowacka strona pogranicza	
	Liczba
Ogółem region, w tym	858 915
Prešovský kraj	356 596
Žilinský kraj	502 319
	Procent
	100
	41,52
	58,48

Tabela 39. Baza noclegowa – liczba spędzonych nocy przez turystów krajowych - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.

Słowacka strona pogranicza	
	Liczba
Ogółem region, w tym	1 857 019
Prešovský kraj	954 798
Žilinský kraj	902 221
	Procent
	100
	51,42
	48,58

38

http://datacube.statistics.sk/#!/view/en/VBD_SK_WIN/cr3005qr/Visitors%20and%20turnover%20of%20accommodation%20facilities%20by%20regions%20-%20quarterly%20data%20%5Bcr3005qr%5D

39

http://datacube.statistics.sk/#!/view/en/VBD_SK_WIN/cr3005qr/Visitors%20and%20turnover%20of%20accommodation%20facilities%20by%20regions%20-%20quarterly%20data%20%5Bcr3005qr%5D

40

http://datacube.statistics.sk/#!/view/en/VBD_SK_WIN/cr3005qr/Visitors%20and%20turnover%20of%20accommodation%20facilities%20by%20regions%20-%20quarterly%20data%20%5Bcr3005qr%5D

Tabela 40. Baza noclegowa – średnia liczba spędzonych nocy ogółem - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.

Słowacka strona pogranicza	
	Liczba
Prešovský kraj	3,0
Žilinský kraj	2,7

Tabela 41. Baza noclegowa – średnia liczba spędzonych nocy przez turystów zagranicznych - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.⁴¹

Słowacka strona pogranicza	
	Liczba
Prešovský kraj	3,0
Žilinský kraj	3,0

Tabela 42. Baza noclegowa – średnia liczba spędzonych nocy przez turystów krajowych - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.⁴²

Słowacka strona pogranicza	
	Liczba
Ogółem region, w tym	2,8
Prešovský kraj	3,0
Žilinský kraj	2,6

Tabela 43. Baza noclegowa – obrót z usług noclegowych (w Euro) ogółem - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.⁴³

Słowacka strona pogranicza		
	Liczba	Procent
Ogółem region, w tym	71 849 958	100
Prešovský kraj	32 582 054	45,35
Žilinský kraj	39 267 904	54,65

Tabela 44. Baza noclegowa – obrót z usług noclegowych (w Euro) przez turystów zagranicznych - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.⁴⁴

Słowacka strona pogranicza		
	Liczba	Procent
Ogółem region, w tym	26 301 250	100
Prešovský kraj	11 200 843	42,59
Žilinský kraj	15 100 407	57,41

⁴¹

http://datacube.statistics.sk/#!/view/en/VBD_SK_WIN/cr3005qr/Visitors%20and%20turnover%20of%20accommodation%20facilities%20by%20regions%20-%20quarterly%20data%20%5Bcr3005qr%5D

⁴²

http://datacube.statistics.sk/#!/view/en/VBD_SK_WIN/cr3005qr/Visitors%20and%20turnover%20of%20accommodation%20facilities%20by%20regions%20-%20quarterly%20data%20%5Bcr3005qr%5D

⁴³

http://datacube.statistics.sk/#!/view/en/VBD_SK_WIN/cr3005qr/Visitors%20and%20turnover%20of%20accommodation%20facilities%20by%20regions%20-%20quarterly%20data%20%5Bcr3005qr%5D

⁴⁴

http://datacube.statistics.sk/#!/view/en/VBD_SK_WIN/cr3005qr/Visitors%20and%20turnover%20of%20accommodation%20facilities%20by%20regions%20-%20quarterly%20data%20%5Bcr3005qr%5D

Tabela 45. Baza noclegowa – obrót z usług noclegowych (w Euro) przez turystów krajowych - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.⁴⁵

Słowacka strona pogranicza	
	Liczba
Ogółem region, w tym	45 548 708
Prešovský kraj	21 381 211
Žilinský kraj	24 167 497

Tabela 46. Nakłady samorządów na środki trwałe służące ochronie środowiska - polska strona pogranicza w 2016 r.

Polska strona pogranicza ⁴⁶	
	Liczba w tys. zł
Ogółem region, w tym	38 178
Powiat krośnieński	4 451
Powiat bieszczadzki	942
Powiat leski	1 009
Powiat nowotarski	6 524
Powiat nowosądecki	7 313
Powiat tatrzański	3 831
m. Rzeszów	14 110

⁴⁵

http://datacube.statistics.sk/#!/view/en/VBD_SK_WIN/cr3005qr/Visitors%20and%20turnover%20of%20accommodation%20facilities%20by%20regions%20-%20quarterly%20data%20%5Bcr3005qr%5D

⁴⁶ Nakłady na środki trwałe służące ochronie środowiska według źródeł finansowania w 2016 r. (ceny bieżące) GUS Rzeszów, <http://rzeszow.stat.gov.pl/dane-o-wojewodztwie/powiaty-938/rolnictwo-lesnictwo-srodowisko-2013-1351/>, <http://krakow.stat.gov.pl/dane-o-wojewodztwie/powiaty-1020/lesnictwo-srodowisko--dane-powiatowe-1582/>

Spis tabel i wykresów

Tabela 1. Powierzchnia o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona - polska strona pogranicza	7
Tabela 2. Powierzchnia rezerwatów przyrody - polska strona pogranicza.....	7
Tabela 3. Baza noclegowa - liczba obiektów - polska strona pogranicza- VII 2018 r.....	11
Tabela 4. Baza noclegowa – miejsca noclegowe na 1000 ludności - stan w 2017 r.	11
Tabela 5. Baza noclegowa - liczba obiektów - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.	12
Tabela 6. Baza noclegowa – turyści korzystający z noclegów na 1000 ludności - polska strona pogranicza- stan w 2017 r.	14
Tabela 7. Liczba turystów i noclegów korzystających I-XII 2017 r.	15
Tabela 8. Baza noclegowa – liczba turystów ogółem - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.....	15
Tabela 9. Baza noclegowa – liczba spędzonych nocy ogółem - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.	16
Tabela 10. Wiodące produkty turystyczne wyznaczone w regionalnych strategiach turystycznych	24
Tabela 11. Liczba instytucji kulturalnych - polska strona pogranicza	26
Tabela 12. Frekwencja w instytucjach kultury- polska strona pogranicza.....	26
Tabela 13. Liczba imprez kulturalnych - polska strona pogranicza	26
Tabela 14. Liczba uczestników imprez na 1000 mieszkańców - polska strona pogranicza	27
Tabela 15. Powierzchnia o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona - polska strona pogranicza	27
Tabela 16. Powierzchnia rezerwatów przyrody - polska strona pogranicza.....	27
Tabela 17. Baza noclegowa - liczba obiektów - polska strona pogranicza- VII 2018 r.....	28
Tabela 18. Baza noclegowa - liczba obiektów - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.	28
Tabela 19. Baza noclegowa - liczba pokoi ogółem - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.....	28
Tabela 20. Baza noclegowa - liczba łóżek ogółem- słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.....	28
Tabela 21. Baza noclegowa – liczba pokoi dla osób niepełnosprawnych - słowacka strona pogranicza- VII 2018 r.....	29
Tabela 22. Baza noclegowa – stopień wykorzystania ogółem - słowacka strona pogranicza- VII 2018 r.....	29
Tabela 23. Baza noclegowa – stopień wykorzystania stałych miejsc noclegowych - słowacka strona pogranicza- VII 2018 r.	29

Tabela 24. Baza noclegowa – miejsca noclegowe na 1000 ludności - stan w 2017 r.	29
Tabela 25. Baza noclegowa – udzielone noclegi na 1000 ludności - stan w 2017 r.....	30
Tabela 26. Baza noclegowa – liczba turystów korzystających I-XII 2017 r.....	30
Tabela 27. Baza noclegowa – udzielone noclegi I-XII 2017 r.....	30
Tabela 28. Stopień wykorzystania miejsc noclegowych	30
Tabela 29. Baza noclegowa – liczba spędzonych nocy ogółem - słowacka strona pogranicza- VII 2018 r.	31
Tabela 30. Baza noclegowa – liczba spędzonych nocy przez turystów zagranicznych - słowacka strona pogranicza- VII 2018	31
Tabela 31. Baza noclegowa – średnia ilość spędzonych nocy - słowacka strona pogranicza- VII 2018 r.....	31
Tabela 32. Baza noclegowa – średnia ilość spędzonych nocy przez turystów zagranicznych - słowacka strona pogranicza- VII 2018 r.	31
Tabela 33. Baza noclegowa – liczba turystów zagranicznych korzystających I-XII 2017 r.	31
Tabela 34. Baza noclegowa – liczba turystów ogółem - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.....	32
Tabela 35. Baza noclegowa – liczba turystów zagranicznych - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.	32
Tabela 36. Baza noclegowa – liczba turystów krajowych - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.	32
Tabela 30. Baza noclegowa – liczba spędzonych nocy ogółem - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.	32
Tabela 38. Baza noclegowa – liczba spędzonych nocy przez turystów zagranicznych - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.	32
Tabela 39. Baza noclegowa – liczba spędzonych nocy przez turystów krajowych - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.	32
Tabela 40. Baza noclegowa – średnia liczba spędzonych nocy ogółem - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.....	33
Tabela 41. Baza noclegowa – średnia liczba spędzonych nocy przez turystów zagranicznych - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.	33
Tabela 42. Baza noclegowa – średnia liczba spędzonych nocy przez turystów krajowych - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.	33
Tabela 43. Baza noclegowa – obrót z usług noclegowych (w Euro) ogółem - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.....	33
Tabela 44. Baza noclegowa – obrót z usług noclegowych (w Euro) przez turystów zagranicznych - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.....	33
Tabela 45. Baza noclegowa – obrót z usług noclegowych (w Euro) przez turystów krajowych - słowacka strona pogranicza- I-II kwartał 2018 r.	34

Tabela 46. Nakłady samorządów na środki trwałe służące ochronie środowiska - polska strona pogranicza w 2016 r.	34
Rysunek 1. Mapa obszaru objętego badaniem	3
Rysunek 2. Liczba obiektów noclegowych wg NIK	10
Rysunek 3. Roczna liczba noclegów ogółem udzielonych w turystycznych obiektach noclegowych posiadających 10 miejsc i więcej (obiekty zbiorowego zakwaterowania) w 2011 r. i w 2012 r. (tys. szt.)	12
Rysunek 4. Rezultaty realizacji programu Interreg Polska-Słowacja.....	22
Rysunek 5. Liczba zrealizowanych projektów dotyczących turystyki dofinansowanych w perspektywie finansowej 2007-2013	23
Rysunek 6. Model Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020, kreowanej zgodnie z koncepcją inteligentnej specjalizacji.....	25

Spis źródeł

Analiza rozwoju turystyki w województwie podkarpackim w kontekście rozwoju turystyki w Polsce i na świecie opracowanie powstało w ramach projektu TURYSTYKA SZANSĄ NA DYNAMICZNY ROZWÓJ PODKARPACKIEGO RYNKU PRACY, Rzeszów 2007.

BADANIE POTENCJAŁÓW I SPECJALIZACJI WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO Raport końcowy, Praca zbiorowa: Prof. dr hab. Jerzy BAŃSKI (kierownik zespołu) dr Konrad Ł. CZAPIEWSKI, mgr Mariola FERENC, mgr Marcin MAZUR, mgr Michał KONOPSKI, mgr Barbara SOLON, Urząd Marszałkowski, Rzeszów 2014.

Marek W. Kozak, Ekspertyza na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego pt. Turystyka jako czynnik rozwoju regionów Polski Wschodniej. Warszawa, 18 października 2011

Program aktywizacji gospodarczo-turystycznej województwa podkarpackiego poprzez promocję cennych przyrodniczo i krajobrazowo terenów łąkowo-pastwiskowych z zachowaniem bioróżnorodności w oparciu o naturalny wypas zwierząt gospodarskich i owadopylność, Rzeszów 2017, <http://www.bip.podkarpackie.pl/attachments/article/3119/Za%C5%82%C4%85cznik%201%20-%20PROGRAM.pdf>

PRZEGLĄD REGIONALNY WOJEWÓDZTWO PODKARPACKIE 2013 URZĄD MARSZAŁKOWSKI WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO Departament Rozwoju Regionalnego Rzeszów 2014

MAGDALENA SKAŁA, KRZYSZTOF SZPARA Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie POTENCJAŁ TURYSTYCZNY WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO W ŚWIELE BADAŃ RUCHU TURYSTYCZNEGO, ZESZYTY NAUKOWE UNIwersytetu SZCZECIŃSKIEGO NR 590 EKONOMICZNE PROBLEMY USŁUG NR 52 2010, s. 219-227.

Andrzej STASIAK Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Łodzi Agnieszka ROCHMIŃSKA Uniwersytet Łódzki Katedra Gospodarki Przestrzennej i Planowania Przestrzennego REGIONALNE STRATEGIE ROZWOJU TURYSTYKI W POLSCE – STAN W 2010 ROKU, WARSZTATY Z GEOGRAFII TURYZMU ISBN 978-83-7525-586-7 s. 39–52

UNIJNY ATLAS POLSKO-SŁOWACKIEGO POGRANICZA Program Współpracy Transgranicznej Rzeczpospolita Polska-Republika Słowacka 2007-2013, https://www.ewt.gov.pl/media/11432/PLSK_publicacja.pdf

Więckowski M., i in., Pogranicze polsko-słowackie. Dostępność transportowa a turystyka, Warszawa-Bratysława 2012.